

**КОНЦЕПЦІЯ
РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ
НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ**

1. Актуальність

Політичні, соціальні й економічні перетворення в Україні зумовлюють важливість більш ефективної організації позашкільного навчально-виховного простору. Сучасний стан педагогічної науки вимагає розглядати цей процес не лише в контексті гуманізації освіти, виховання та розвитку творчої особистості, її соціалізації, а й перегляду теоретико-методологічних основ позашкільної освіти, розроблення й практичного впровадження новітніх навчально-виховних і розвивальних технологій.

Актуальність проблеми зумовлена сукупністю чинників наукового, соціального та прикладного значення. Вона визначається насамперед сучасними тенденціями в освіті, що характеризується істотним підвищенням уваги до проблеми навчання і виховання підростаючого покоління. Система освіти покликана забезпечити історичну спадкоємність поколінь і розвиток національної освіти і культури.

Перед педагогічною наукою постало завдання розробки концептуальних підходів до нового змісту, організаційних форм і методів позашкільного навчання і виховання учнів. Необхідним є з'ясування можливостей позашкільного навчального закладу в розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час.

Позашкільна освіта України є цілісною освітньою системою, спрямованою на навчання, творчий розвиток і виховання свідомого громадянина. Як важливе соціально-педагогічне явище вона сформувалася та розвивається у відповідності до темпів економічного та соціокультурного розвитку країни.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (далі - НЕНЦ) - це повноцінна складова позашкільної освіти України, що характеризується стабільністю, поступовим розвитком матеріально-технічної бази, сформованістю організаційно-координаційної моделі, достатнім рівнем науково-методичного забезпечення.

НЕНЦ координує роботу еколого-натуралістичних центрів та станцій юних натуралістів по всій Україні, здійснює методичне забезпечення як позашкільних навчальних закладів. На даний час в Україні функціонує 155 позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування, якими охоплено понад 127 000 дітей та підлітків. Це робить його одним з найвпливовіших позашкільних навчальних закладів у сфері екологічної, біологічної, аграрної освіти для молоді в Україні

Разом із тим сучасний етап розвитку як НЕНЦ, так і позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного напрямку потребує не лише нових методик і технологій навчально-виховної, методичної роботи, а й інтеграції

компетентнісного та культурологічного підходів, співпраці всіх соціальних інституцій із метою створення умов для виховання та розвитку підростаючої особистості. Це вимагає високої професійно-творчої компетентності педагогів, інноваційної та креативної спрямованості діяльності.

Вищезазначене зумовило необхідність **розроблення Концепції розвитку позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю.**

Концепція є системою поглядів педагогічного колективу НЕНЦ, спрямованою на оптимізацію соціально-педагогічних умов, створених для еколого-натуралістичного навчання, виховання, творчого розвитку й соціалізації дітей та учнівської молоді в позашкільному навчально-виховному просторі країни.

Концепцію розроблено з урахуванням освітніх завдань, специфіки діяльності ПНЗ еколого-натуралістичного профілю: монопрофільності та трирівневого принципу організації навчально-виховної роботи, системності координаційно-методичної, організаційно-масової та науково-методичної роботи, упровадження аксіологічного, компетентнісного та культурологічного підходів.

2. Мета, стратегія та завдання Концепції

Метою Концепції є визначення сприятливих умов для забезпечення підвищення ефективності еколого-натуралістичного навчання і виховання дітей та учнівської молоді.

Стратегії Концепції:

- надання пріоритетності проблемі еколого-натуралістичного навчання і виховання дітей та учнівської молоді в роботі позашкільного навчального закладу;

- гуманізація та демократизація відносин учасників навчально-виховного процесу, забезпечення у позашкільному навчальному закладі сприятливого психологічного мікроклімату та відповідного інформаційно-предметного середовища;

- розвиток механізмів залучення дітей та учнівської молоді до позашкільної освіти;

- створення ресурсного центру, що забезпечує моніторинг розвитку системи позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку;

- збільшення інвестиційної привабливості, що забезпечує інноваційний характер розвитку позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку;

- кадрове забезпечення, де центральним завданням стає перебування педагогів у дослідницькій позиції, встановлення їх продуктивного діалогу.

Концепція спрямована на виконання таких **завдань**:

Навчальні: створювати сприятливі умови для збагачення, розширення, систематизації знань, уявлень дитини про збереження навколишнього середовища; набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем, формування знань, навичок в галузях сільського господарства: квітництво, лісництво, садівництво, грибівництво, бджільництво; залучення до практичної природоохоронної роботи та інших біологічних напрямів.

Виховні: сприяти становленню системи екологічних цінностей, толерантному ставленню до природи; формуванню морально-естетичних почуттів школяра та екологічної культури особистості.

Розвивальні: розвиток креативних здібностей дітей та учнівської молоді, їх пізнавального інтересу до навколишнього середовища.

3. Провідна ідея, методологічні та теоретичні засади

Метою Концепції є забезпечення прав дитини на розвиток, особистісне самовизначення і самореалізацію, розширення можливостей для задоволення різноманітних інтересів дітей та їх родин у сфері позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю, розвиток інноваційного потенціалу позашкільних навчальних закладів.

У ході реалізації Концепції НЕНЦ ставить перед собою наступні завдання:

- підвищення якості та доступності позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку для кожної дитини;
- оновлення змісту позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю у відповідності з інтересами дітей, потребами сім'ї і суспільства;
- розвиток інфраструктури позашкільних закладів еколого-натуралістичного профілю, у тому числі за рахунок забезпечення інвестиційної привабливості;
- формування ефективної міжвідомчої системи управління розвитком позашкільної освіти;
- створення умов для участі сім'ї та громадськості в управлінні розвитком позашкільної освіти.

Еколого-натуралістична освіта і виховання учнів у позашкільному навчальному закладі розглядається у контексті модернізації освітньо-виховного простору, тому цій системі надається, насамперед, особистісно орієнтоване, практичне спрямування, з метою забезпечення ефективності інтелектуального, духовного і фізичного розвитку особистості, вироблення умінь і навичок самоосвіти, реалізації її індивідуальних здібностей та творчого потенціалу у процесі вивчення, охорони та використання природних ресурсів довкілля. В основу побудови екологічної освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах покладено культурологічний підхід, який передбачає створення цілісного психолого-дидактичного забезпечення навчально-виховного процесу, що відповідає сучасним соціально-світоглядним навчально-виховним і психолого-педагогічним, вимогам та реаліям функціонування системи "природа-людина-суспільство".

Основними системостворюючими елементами еколого-натуралістичної освіти і виховання є: учень (його потреби, мотиви, інтереси, переконання та ідеали), мета його діяльності; педагог (його виховна, спрямовуюча, координуюча, контролююча діяльність); мета екологічної освіти і виховання — формування екологічно вихованої особистості, яка досягається за рахунок вирішення конкретних виховних, навчальних та розвивальних цілей; зміст еколого-натуралістичної освіти і виховання (принципи, форми, методи, засоби його реалізації у навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу). Розробка змісту екологічної освіти і виховання учнів, принципів, форм,

методів та засобів його реалізації у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів має забезпечити умови ефективного розвитку її стратегічних цілей.

Методологічною основою є філософсько-культурологічні положення щодо біосоціальної природи особистості і її гармонійної взаємодії з навколишнім середовищем; особистості як активного суб'єкта діяльності і розвитку. В основі лежить концептуальна ідея „кoeволюції”, яка, ґрунтуючись на поєднанні природного і соціогуманітарного середовища, дозволяє створити універсальну модель майбутнього соціоприродного простору, у межах якого еволюційні процеси розвитку цивілізації і природи гармонійно співіснують і взаємопов'язані між собою. Ідея „кoeволюції”, випереджаючого особистісно орієнтованого виховання особистості та природовідповідності цих процесів, визначена методологічною основою дослідження.

Науково-теоретичне підґрунтя Концепції складають: філософський концепт людиноцентризму в освітньому просторі В. Кременя; праці В. Вербицького, Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Моляко, Г. Пустовіта, В. Рибалко, В. Роменця, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Ушинського та інших, в яких визначено теоретичні засади формування творчої особистості; методологічні підходи і концептуальні основи теорії особистості розроблені І. Бехом; праці Ш. Амонашвілі, В. Давидова, П. Гальперіна, А. Запорожця, О. Леонтєва, Б. Нікітіна із проблем розвивального навчання; дослідження А. Аносової, О. Биковської, В. Вербицького, А. Корнієнко, О. Литовченко, О. Липецького, В. Мачуського, Г. Пустовіта, В. Редіної, Т. Сущенко, Л. Тихенко, що розкривають організаційно-педагогічні засади діяльності системи позашкільної освіти України.

Державну політику щодо функціонування та розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні, а також її правові, соціально-економічні, організаційно-педагогічні засади визначено низкою нормативно-правових актів, зокрема законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національною доктриною розвитку освіти, Положенням про позашкільний навчальний заклад та іншими документами, що регламентують діяльність позашкільних навчальних закладів. Концептуальні положення щодо змісту позашкільної освіти, форм її організації, стратегії розвитку визначено в Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Концепції позашкільної освіти та виховання, Орієнтирів виховання учнів 1-11 класів.

Принципи. Важливим є урахування організаційно-педагогічних принципів, які узгоджуються із педагогічними принципами позашкільної освіти та виховання в Україні та характеризують роботу ПНЗ еколого-натуралістичного профілю:

Принцип гуманізації, що визначає пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, її виховання, створення умов для вияву обдарованості і талентів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої, милосердної.

Принцип єдності загальнолюдських і національних цінностей, що

забезпечує у змісті навчально-виховного процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурою народів світу; розвиток культури всіх національних меншин, що проживають на території України; сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, клановими та класовими; визначає позашкільну освіту та виховання як важливий засіб національного розвитку й гармонізації національних і міжнаціональних відносин в Україні.

Принцип демократизації, що передбачає автономію (самостійність) позашкільних закладів освіти у вирішенні основних питань змісту їх діяльності, розвитку різноманітних форм співробітництва та партнерства всіх учасників педагогічної діяльності.

Принцип науковості і системності, що полягає в забезпеченні оптимальних умов для розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, що навчається, об'єктивних законів, обґрунтованих понять і способів практичних дій в їх майбутній трудовій діяльності, а також забезпечення інтегруючої функції процесів навчання і виховання в умовах досягнення основної мети позашкільної освіти та виховання.

Принцип безперервності, наступності та інтеграції, що забезпечує об'єднання зусиль позашкільних з іншими закладами освіти та різними організаціями; цілісність і наступність позашкільної освіти та виховання, спрямованої на поглиблення та конкретизацію освітнього процесу; набуття освіти упродовж всього трудового життя за умови, коли нові знання, уміння та навички базуються на раніше засвоєних та придбаних.

Принцип багатокладності та варіативності, що передбачає можливість широкого вибору змісту, форм і засобів освіти та виховання у вільний від навчання час, альтернативність у задоволенні духовних запитів особистості, її пізнавальних та інтелектуальних можливостей та інтересів: запровадження поліваріативності навчальних програм, поглиблення і розширення їх практичної спрямованості, диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу.

Принцип добровільності та доступності, що передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної та громадської діяльності.

Принцип самостійності і активності особистості, що полягає у забезпеченні такої психолого-педагогічної атмосфери, яка сприяє виявленню, а також розвитку і реалізації учнями пізнавальної самостійності, творчої активності, прояву обдарованості і таланту у навчально-виховній діяльності та у позанавчальний час.

Принцип гармонізації родинної і суспільної освіти та виховання, яка передбачає створення сприятливих умов для забезпечення добровільного партнерства і корисної, співпраці того, хто вчиться, його родини, а також держави, як рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу в позашкільних закладах; незалежності позашкільної освіти та виховання від політичних, громадських і релігійних організацій.

Принцип практичної спрямованості позааікільної освіти та виховання, що передбачає набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок,

орієнтацію на трудову діяльність у ринкових умовах, їх розширення та розвиток, а також впровадження в життя за умов інтеграції з наукою і виробництвом.

4. Суб'єкти спільної діяльності та цільові групи

Суб'єктами спільної діяльності з еколого-натуралістичної освіти є:

- Міністерство освіти і науки України;
- Міністерство екології та природних ресурсів України;
- Національна академія педагогічних наук України та профільні науково-дослідні установи НАПН України;
- Національна академія наук України та профільні науково-дослідні установи НАНУ;
- вищі навчальні заклади, з якими укладені угоди про співпрацю;
- профільні позашкільні навчальні заклади еколого-натуралістичного напрямку та відповідні відділи комплексних позашкільних навчальних закладів;
- засоби масової інформації.

В рамках Концепції доцільно виділяти такі *цільові групи*: учнівська молодь; педагоги; методичні об'єднання; адміністрація ПНЗ; батьківська громада.

5. Управління та функції навчально-виховної діяльності

В управлінні навчально-виховною системою беруть участь директор закладу, заступники директора, завідувачі відділами, методисти, керівники гуртків. Кожен елемент системи еколого-натуралістичного виховання взаємодіє з іншими елементами системи і має свої функціональні призначення. Погодження діяльності відбувається через розподіл функціональних обов'язків та прав співробітників. Управління навчально-виховним процесом орієнтовано на формування здібностей до самоуправління всіх учасників педагогічного процесу; гуманітарний характер управління, що передбачає залучення до аналізу ситуації, постановку проблеми, ухвалення управлінських рішень всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, використання аналітичних для рефлексії і експертних процедур в управлінні. Адміністративне управління здійснює директор закладу. Основною функцією директора є координація діяльності всіх учасників освітньо-виховного процесу через педагогічну раду, методичну раду, інноваційну діяльність.

На цій основі в НЕНЦ створена модель управління інноваційною діяльністю, яка дає змогу реалізувати й вивчити практичну доцільність впровадження освітніх інновацій.

В управлінні інноваційними процесами ми застосовуємо нові принципи управління й створення при цьому відповідних умов для :

- постійної реалізації освітніх нововведень;
- надання конкурентоспроможних освітніх послуг;
- здійснення оперативного інформаційного зв'язку з усіма учасниками навчально-виховного процесу;

- допрофільну підготовку вихованців, їх адаптованість до швидко змінюваних вимог суспільства.

Управління інноваційною діяльністю неможливе без управління самоосвітньою діяльністю педагога позашкільного навчального закладу, яке має чітко окреслені завдання:

- створення педагогу умов для інтелектуального, соціального й духовного розвитку, самореалізації;

- досягнення оптимальної реалізації впливу самоосвіти на розвиток особистості керівника гуртка;

- забезпечення максимальної мобілізації психічних ресурсів особистості з метою її самореалізації.

6. Шляхи реалізації Концепції

Для досягнення стратегічної мети Концепції важливим є визначення шляхів реалізації її концептуальних положень – напрямів роботи, що визначають ефективність діяльності ПНЗ, а саме:

- удосконалення організаційно-координаційної роботи (координація діяльності позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю, моніторинг якості профільної позашкільної освіти, забезпечення науково-методичного супроводу інноваційних процесів позашкільної освіти);
- удосконалення методичної роботи (розроблення і впровадження (апробація) навчальних програм еколого-натуралістичного напрямку; організація науково-методичного забезпечення діяльності ПНЗ для відпрацювання основних положень Концепції);
- сприяння адаптації позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю до роботи в умовах розвитку ринку освітніх послуг (ознайомлення із сучасними технологіями освітнього менеджменту: маркетинг, фандрайзинг, іміджмейкерство, проектна та грантова діяльність тощо);
- здійснення ресурсного забезпечення функціонування та розвитку всіх структурних підрозділів закладу, відпрацювання економічних моделей для ресурсного забезпечення позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю, в тому числі і в межах державно-приватного партнерства;
- створення єдиного інформаційного поля з позашкільної освіти для покращення професійно-творчої взаємодії педагогів, вчених, громадськості, дітей та учнівської молоді (інтернет-ресурси, діяльність Віртуального інституту з позашкільної освіти, видання посібників, підручників з позашкільної освіти, науково-методичного вісника, періодичних видань тощо);
- підвищення розвивально-виховного і соціалізуючого потенціалу ПНЗ;
- створення цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, спрямованого на творчий розвиток і соціалізацію особистості;
- розроблення ефективних механізмів взаємодії з держаними установами й

організаціями, дитячими і молодіжними громадськими організаціями, засобами масової інформації, батьківською громадськістю;

- упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, елементів відкритої освіти, які широко використовуються у дистанційній освіті та освіті протягом життя (телекомунікаційні технології, технології створення і поширення електронних публікацій (різноманітні підручники і посібники, методичні матеріали для учнів і педагогів у цифрових форматах), освітні онлайн-ресурси, віртуальні читальні зали тощо);
- створення належної матеріально-технічної бази.

Ефективна реалізація даної Концепції можлива за **умови** раціонального використання фінансових, технологічних, матеріальних, інтелектуальних та інших ресурсів держави та позашкільного навчального закладу, зокрема, які спрямовуються на еколого-натуралістичне навчання і виховання учнів.

7. Очікувані результати реалізації Концепції

1. Оптимальний рівень теоретичної та методичної підготовки педагогічного колективу ПНЗ.

2. Ефективність функціонування, координації та узгодженість дій педагогічних працівників, які причетні до управління навчально-виховною діяльністю позашкільного навчального закладу.

3. Реалізація ідей та принципів, які лежать в основі системи еколого-натуралістичного навчання і виховання учнів.

4. Оволодіння вихованцями системою знань, умінь і навичок еколого-натуралістичного змісту.

5. Створення оптимальних умов для розвитку особистості кожного учня, реалізації його творчих здібностей, підвищення його самореалізації та самооцінки шляхом впровадження інноваційних форм і методів навчання та виховання.

6. Удосконалення соціального партнерства, як основної форми співпраці з дитячими та молодіжними громадськими організаціями, розвиток волонтерської діяльності учнівської молоді, реалізація освітніх програм превентивного спрямування.

7. Здійснення координаційної діяльності по реалізації програм з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку в позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечення організаційного, методичного, ресурсного та інформаційного супроводу розвитку еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти.

8. Діяльність НЕНЦ, розглядається як експериментальна площадка для відбору, апробації та поширення серед з позашкільних навчальних закладів, кращих практик, різноманітних освітніх технологій, форм та методик в позашкільній галузі еколого-натуралістичного профілю.